

Тихонова О.В.,

доцент кафедри економічної безпеки Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

«ДЕТЕРМІНАНТА» ТА «ФАКТОР»: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ У КРИМІНОЛОГІЇ

Будь-яке явище виникає та існує у результаті взаємодії певних чинників. У правовій науці це визначають терміном «детермінанта», «фактор», «причини» або «умови». Загалом «детермінація» (від лат. *determinio* – обмежувати, визначати) – усі форми визначеності, обумовленості одних явищ іншими, але визначеності односпрямованої, тобто обмежено спрямованої по певній лінії, зорієнтованої у вигляді тенденції, а «детермінанта» (від лат. «*determinare*») – «визначати межі», «обумовлювати існування та розвиток іншого явища».

Сьогодні у науці відсутня однастайність щодо вживання у визначенні явищ, які обумовлюють вчинення злочинів, дефініції «фактор» або «детермінанта». Є прихильники як першого, так і другого підходу.

Визначення явищ, які породжують злочинність, як певного фактору ще у XIX столітті отримало назву «теорія факторів»(Ч. Ломброзо, Е. Феррі, І.Я. Фойницький), яка полягала у тому, що злочинність є породженням будь-якого одного явища або безлічі однопорядкових явищ, які діють рівноцінно й одночасно. Але позиція щодо існування декількох однопорядкових явищ, які однаково впливають на ситуацію та продукують вчинення злочину, виникла та існувала на початку розвитку кримінологічної науки. У подальшому підходи до розуміння факторів та їх взаємозв'язку із злочинністю були розвинуті.

Зокрема, І.М. Даньшин пропонує під факторами злочинності (від лат. *factor* – “діючий”, “виробляючий”) розуміти всі ті соціальні явища і процеси, з якими злочинність

пов'язана і взаємодіє і що мають будь-яке детермінуюче значення для пояснення, у тому числі і причинно-наслідкове значення. Тобто він доводить, що криміногенні фактори є родовим поняттям по відношенню до детермінант та містить усі види криміногенної детермінації.

Позицію авторів щодо визнання “фактором” або “криміногенним фактором” усіх зв'язків, опосередкування і взаємодії злочинності з іншими соціальними явищами і процесами, тобто всієї сукупності видів криміногенної детермінації поділяє й В.В. Пивоваров. Схожа позиція викладена й у працях А.М. Бандурки, Л.М. Давиденко та Ю.Г. Пономаренко, які під фактором розуміють і причини, і умови, і явища, що знаходяться з ними у функціональному зв'язку, а також визначення стану соціальних процесів та явищ, їх взаємообумовлюваних поєднань бути двигуном, перемінною у формуванні та зміні стану кримінологічної обстановки.

Так само В.М. Руфанова та О.О. Титаренко підтримують позицію, яка на їх точку зору домінує сьогодні у кримінологічній науці, щодо використання поняття «фактор» для окреслення комплексу детермінант певного виду злочинів, обґрунтовуючи свою позицію тим, що використання цього терміну дозволить відійти від поділу на причини та умови, розмежування яких є умовним. Вони наголошують, що термін «фактор» - універсальне, збірне поняття, яке об'єднує у своєму змісті причини, умови, кореляційні залежності, мотивацію, криміногенну ситуацію та віктимологічну поведінку. Як зазначають автори вони приєднуються до І.Б. Медицького, який пропонує категорію «фактор» розуміти як родове поняття, що включає всі види криміногенної детермінації, тобто певну чисельність причин, умов чи інших чинників конкретного явища, що об'єднуються як за своїм змістом, значенням, так і за іншими критеріями.

Водночас, відомий російський кримінолог А.І. Долгова активно заперечує на можливості оперування терміном «фактор», адже це на її думку є нібито проявом погляду про неможливість і марність вичленовування причинних зв'язків,

пов'язуючи, у свою чергу, виникнення такого невірною погляду зі складністю, багатозначністю процесів детермінації і непростим характером виявлення причинних залежностей.

Проте є науковці, які не відмежують ці поняття. Так, відомий кримінолог В.Д. Ларичев зазначає, що криміногенні детермінанти за змістом проявляються як на загальносоціальному, так і на спеціальному рівнях. Але в подальшому, розкриваючи особливості детермінант загальносоціального та спеціального характеру, а також їх взаємозв'язок здійснює заміну понять з «детермінант» на «фактори». Приєднується до ототожнення детермінант та факторів і А.Л. Баланда наголошуючи, що детермінанта це фактор чи елемент, який обумовлює те чи інше явище. При цьому автор не лише паралельно використовує зазначені категорії – ним ототожнюються детермінанти, фактори та причини. Також зустрічається позиція, що фактори – причини та умови (необхідні та супутні), та явище, яке перебуває у функціональному зв'язку із злочинністю, а також певний стан соціальних процесів та явищ, їх взаємообумовлених комбінацій бути двигуном, перемінною у формуванні та змінах стану криміногенної обстановки.

Визначальним є те, що провідний фахівець у дослідженні питань детермінації – Н.Ф. Кузнецова звернула увагу на те, що поняття «фактор» вживають як синонім поняття «детермінанта». Наприклад, під фактором зазвичай розуміють обставини, які детермінують будь-яке явище. Кримінолог підкреслює, що фактор в певному ступені вміщується у поняття причин, умов, корелянтів та інших детермінант. При цьому вона доводить, що якщо вважати, що фактори це обставини, приводи, то слід враховувати, що привід – різновид безпосередніх умов, обставини – ситуаційні умови, які сприяють дії причини; фактори – різні види детермінант. Водночас Н.Ф. Кузнецова зазначає, що у кримінології єдиним родовим поняттям «криміногенні детермінанти» об'єднані причини та умови вчинення злочинів. Погоджуючись з точкою зору Н.Ф. Кузнецової враховані не лише результати аналізу наукових

точок зору з досліджуваного питання, але семантичне походження терміну «фактор». Так само ототожнює детермінанти та фактори й А.Ф. Зелінський, на думку якого злочинність як система антисоціальних людських вчинків детермінується безліччю факторів. Частково підтримав викладену точку зору й відомий вітчизняний кримінолог А.П. Закалюк, який також наголошував на можливості використання зазначених термінів як синонімів, але при цьому він обмежив цю можливість випадком коли у дослідженні не визначений вид зв'язку факторів та не з'ясовується їх змістовна частина.

Таким чином, при визначенні явищ, які продукують злочинність доречним є використання як дефініції «детермінанта», так і дефініції «фактор».

Наумова І. В.,

провідний науковий співробітник,
Державний науково-дослідний
інститут МВС України

ОСНОВНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ВЕЛИКОМУ МІСТІ

Процес урбанізації, тобто зростання ролі міст у розвитку суспільства [1, с.706], переміщення до міст все більшої кількості людських, матеріально-технічних та культурно-інформаційних ресурсів, обумовлює глобальну тенденцію перетворення злочинності у переважно міське явище. Особливої гостроти проблема злочинності набуває у великих містах, на що впливають притаманні їм складні економічні, соціальні, демографічні та соціально-психологічні проблеми таких міст.

Запобігання злочинності у великих містах розглядається у кримінології як одне з актуальних та важливих завдань. Але вивчення відповідних теоретичних та прикладних розробок свідчить про те, що це завдання ще далеко від вирішення. Основним недоліком робіт з даної тематики є поверхневий